

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Lepenica-priroda, stanovništvo, privreda i zdravlje

Grin, Ernest

1963

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/2cf6f585-f2d1-4364-aa01-e19880111050>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

LEPENICA

Priroda, Stanovništvo, Privreda i Zdravlje

SARAJEVO

1963

BRANKO BAJČETIĆ

EKONOMIKA SELJAČKIH GAZDINSTAVA

ZADATAK ISTRAŽIVANJA

Prirodni i društveno-ekonomski uslovi opredjeljuju strukturu i nivo poljoprivredne proizvodnje. Za razliku od naturalne privrede, u kojoj se proizvodni uslovi iskorišćavaju tako kako se mogu najbolje podmiriti potrebe sopstvene porodice, u tržišnoj proizvodnji poljoprivredna gazdinstva se usmjeravaju, u sklopu odgovarajućih prirodnih uslova, na onu proizvodnju kojom se najbolje zadovoljavaju potrebe tržišta.

Područje sliva Lepenice, udaljeno 30 do 40 km od Sarajeva, pripada sarajevskom industrijskom bazenu u širem smislu. Zbog toga se moglo očekivati da je snažan razvoj industrije u izvornom području Bosne i jak porast gradskog stanovništva imao uticaja i na seljačka gazdinstva koja mu gravitiraju. Međutim, već letimičan uvid u način i smjer proizvodnje na seljačkim gazdinstvima u slivu Lepenice pokazuje da to nije slučaj. Zbog toga ovo istraživanje, kao sastavni dio kompleksnog istraživanja slivnog područja Lepenice, ima zadatak naročito da:

1. prouči opremljenost seljačkih gazdinstava sredstvima za rad;
2. utvrdi nivo proizvodnje seljačkih gazdinstava sa posebnim osvrtom na usmjerenost proizvodnje na tržište;
3. prouči izvore i strukturu dohotka seljačke porodice.

METOD ISTRAŽIVANJA

Istraživanje obuhvata činioce i rezultate proizvodnje seljačkih gazdinstava u 1958. godini. Podaci su prikupljeni anketom*), koja je izvedena u dva dijela. Prvi dio ankete obavljen je u julu, a drugi na kraju 1958. i početkom 1959. godine. Za anketu je poslužio dopunjen anketni list koji je sastavio prof. Dubić (6).

U osnovni skup su uključena sva poljoprivredna gazdinstva koja su 15. januara 1953. godine, kada je vršen popis stoke, registrovana zajedno sa površinama zemljišta u ovim selima, odnosno naseljima: Bukovica, Zabrdje, Toplica, Botunja, Pirin, Bukva, Gojkovac, Solakovići, Mokrine, Ravne, Gaj, Azapovići, Rudnik, Tulica, Kuliješ, Draževići, Kovači, Radanovići, Buzuci, Han-Ploča, Grahovci, Boljkovići, Jaluci, Homolj, Gornji i Donji Čubren, Zabošće, Brliji, Ivica, Gornje i Donje Žeže-

*) U anketi je pored autora učestvovao dr Radovan Pajanović, docent Poljoprivrednog fakulteta u Sarajevu.

lovo, Višnjica Polje, Kiseljak, Borina, Čizma, Pareževići, Rotilji, Gornji i Donji Palež, Mutni Potok, Han, Završje, Poturaj, Paleška Čuprija, Paretak, Čalukovac, Duhri, Brnjaci, Ljetovik.

Ispitivano područje ne predstavlja, sa gledišta proizvodnih uslova, homogenu cjelinu. Pored zemljišta položenog u ravnici, uglavnom uz tok rijeke Lepenice, uzdiže se sa jedne i druge strane rijeke, reljefno razvijen, brdovit teren sa naseљljima i poljoprivrednim površinama čije su osobine drukčije od onih u dolini. Međutim, sa stanovišta poljoprivrednih gazdinstava homogenost je jednim dijelom postignuta okolnošću da raspolažu površinama u polju gotovo sva gazdinstva, bez obzira gdje se nalazi njihovo ekonomsko dvorište, odnosno privredni centar gazdinstva.

Poljoprivrednim gazdinstvima smatraju se u ovom radu seljačke proizvodne jedinice koje su prilikom popisa i ankete imale najmanje 0,05 ha zemljišta na kome je zasnovana poljoprivredna proizvodnja.

U svrhu izbora uzorka sve jedinice posmatranja su nanese na kartone i svrstane po raspoloživoj ukupnoj površini zemljišta, tako da je svako naredno gazdinstvo veće od prethodnog. Osnovni skup je obuhvatio 1.359 jedinica posmatranja — gazdinstava.

Uzorak je formiran na osnovu vjerovatnoće. U uzorak je birano svako petnaesto gazdinstvo, počevši od slučajno određenog gazdinstva u kartoteci. Dobiven je uzorak od 91 gazdinstva. Jedno gazdinstvo je isključeno iz obrade zbog nepouzdanosti dobivenih podataka. Tako je u uzorku zadržano 90 gazdinstava, što čini 6,6% osnovnog skupa, čije se prosječne vrijednosti mogu protegnuti na područje ispitivanja.

Tokom anketiranja sedam gazdinstava je zamijenjeno. Do zamjene je bilo došlo što su gazdinstva odbila da učestvuju u anketi ili zbog toga što nisu identifikovana na terenu. Zamjena je izvedena tako da je obuhvaćeno gazdinstvo odgovarajuće veličine, koje je prihvatilo anketu.

Za svako gazdinstvo je izrađen završni račun.

Poljoprivredna gazdinstva su grupisana na osnovu tri obilježja:

- 1) raspoložive površine zemljišta (bez obzira na vlasništvo),
- 2) vrijednosti osnovnih sredstava po 1 ha površine,
- 3) ukupnog prihoda gazdinstva.

TABELA 1.
PREGLED ANKETIRANIH GAZDINSTAVA

GRUPA	Kriterij grupisanja					
	Površina zemljišta		Vrijednost osnovnih sredstava po 1 ha poljoprivredne površine		Ukupan prihod	
	Veličina površine (ha)	Broj gazdinstava	Iznos u 000 din	Broj gazdinstava	Iznos u 000 din	Broj gazdinstava
I	do 2,00	25	do 70	17	do 100	11
II	2,01—3,00	21	71—120	27	101—150	20
III	3,01—5,00	25	121—180	26	151—250	30
IV	5,01—8,00	13	181—300	13	251—350	10
V	+8,00	6	+300	7	+350	19
Ukupno:		90		90		90

Pregled gazdinstava grupisanih po navedenim kriterijima predstavljen je u tabeli 1.

Ekonomske kategorije: vrijednost sopstvene poljoprivredne proizvodnje, ukupan prihod poljoprivrednog gazdinstva, dohodak porodice od poljoprivrednog gazdinstva, dohodak od nepoljoprivredne djelatnosti i ukupan dohodak porodice, — formirane su kao u publikaciji »Seljačka gazdinstva« — 1956. (7).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

1. ČINIOCI PROIZVODNJE

a) Zemljište

Strukturu poljoprivrednih gazdinstava prema raspoloživoj površini i odnos ukupne i poljoprivredne površine u pojedinim grupama gazdinstava sadrži tabela 2.

TABELA 2.
STRUKTURA GAZDINSTAVA PREMA RASPOLOŽIVOJ POVRŠINI I UDIO
POLJOPRIVREDNE U UKUPNOJ POVRŠINI ZEMLJIŠTA

Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta	Udio u ukupnom broju gazdinstava	Udio poljoprivredne u ukupnoj površini
I	27,8	76,8
II	23,3	83,8
III	27,8	72,5
IV	14,4	71,9
V	6,7	74,4
Ukupno	100,0	75,0

Na gazdinstva do 3 ha (I i II grupa) otpada polovina, a na gazdinstva iznad 5 ha (IV i V grupa) — jedna petina ukupnog broja gazdinstava.

Prosječna veličina gazdinstava u ispitivanom području, mjerena raspoloživom površinom, iznosi 3,64 ha. Veličina poljoprivredne površine iznosi u prosjeku 2,73 ha. Prema tome u ispitivanom području, u okviru seljačkih proizvođačkih jedinica, preovlađuju sitna gazdinstva. U ovim gazdinstvima nisu registrovani slučajevi zakupa zemljišta.

Način iskorišćavanja zemljišta predstavljen je tabelom 3.

Razmatrajući podatke sadržane u tabeli 3. zapažamo da učešće oranica u raspoloživoj površini uglavnom opada sa povećanjem površine gazdinstva, dok učešće livada i pašnjaka ima suprotnu tendenciju.

U slučaju najsitnijih i najkrupnijih gazdinstava je najmanji udio voćnjaka u raspoloživoj površini.

U prosjeku za cijelo područje ispitivanja oranice su zastupljene jednom polovinom u ukupnim površinama. Već ova okolnost ukazuje na karakter prirodnih i ekonomskih uslova ispitivanog područja.

TABELA 3.
STRUKTURA ZEMLJISTA PO NAČINU ISKORIŠĆAVANJA

Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta						
	I	II	III	IV	V	Prosjek
Oranice ha %	0,81 66,7	1,66 64,6	1,97 49,7	3,20 51,2	3,42 32,3	1,85 50,8
Voćnjaci ha %	0,02 1,4	0,10 4,0	0,22 5,5	0,11 1,8	0,12 1,1	0,11 3,1
Livade ha %	0,04 3,4	0,24 9,2	0,41 10,4	0,49 7,8	3,15 29,8	0,46 12,6
Pašnjaci ha %	0,06 5,3	0,16 6,0	0,27 6,9	0,69 11,1	1,18 11,2	0,31 8,5
Šuma ha %	0,21 17,5	0,26 10,3	0,89 22,4	1,35 21,6	24,2 22,8	0,72 19,8
Pod dvori- štem i neplo- dno ha %	0,07 5,7	0,15 5,9	0,20 5,1	0,40 6,5	0,29 2,8	0,19 5,2
Ukupno ha %	1,21 100,0	2,57 100,0	3,96 100,0	6,24 100,0	10,58 100,0	3,64 100,0

b) Osnovna sredstva

Vrijednost osnovnih sredstava kojima su snabdjevena gazdinstva slivnog područja Lepenice prikazana je u tabeli 4.

TABELA 4.
VRIJEDNOST OSNOVNIH SREDSTAVA (d)**

Kategorija osnovnih sredstava	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	Prosjek
Stambene građevine	434.800	229.524	376.720	333.692	545.000	364.089
Privredne građevine	94.553	76.000	157.800	207.423	408.667	154.503
Građevine — ukupno	529.353	305.524	534.520	545.115	953.667	509.592
Zasadi	35.976	74.900	94.972	96.900	156.183	78.260
Mašine i sprave	10.584	23.157	61.436	46.685	72.233	36.968
Stoka	72.112	89.869	130.144	200.715	266.075	123.882
Osnovna sredstva ukupno	648.024	495.450	821.072	889.415	1,448.158	748.702
Osnovna sredstva na 1 ha raspolo- žive površine	531.167	192.782	207.341	142.306	136.877	205.687
Osnovna sredstva bez stambenih građevina	213.224	265.926	444.352	551.723	903.158	384.613
Osnovna sredstva bez stambenih građevina na 1 ha poljoprivredne po- vršine	226.834	123.687	154.826	122.878	114.760	140.884

*) bez zemljišta

Öpremljenost ispitivanih gazdinstava sredstvima za rad je slaba. Sa do 150 hiljada d ukupne vrijednosti osnovnih sredstava na 1 ha ukupne površine raspolaže više od 1/3 gazdinstava. U rasponu od 150 do 250 hiljada d vrijednosti osnovnih sredstava po jedinici ukupne površine je blizu 1/3 gazdinstava, a samo 1/3 gazdinstava ima vrijednost osnovnih sredstava po 1 ha zemljišta iznad 350 hiljada d.

Kada se izuzeme vrijednost stambenih građevina, tada se u grupi do 120 hiljada dinara vrijednosti osnovnih sredstava po jednom ha poljoprivredne površine nalazi jedna polovina gazdinstava, u grupi od 120 do 180 hiljada dinara — četvrtina, dok preostala četvrtina gazdinstava spada u grupu koja ima više od 180 hiljada dinara vrijednosti osnovnih sredstava bez građevina po jedinici poljoprivredne površine.

Naoružanost seljačkih gazdinstava Lepenice osnovnim sredstvima, mjereno njihovom vrijednošću (bez stambenih građevina) po 1 ha poljoprivredne površine, je veoma niska. Prosječna vrijednost iznosi 141 hiljadu d. Samo u grupi sa najmanjom raspoloživom površinom zemljišta vrijednost sredstava za rad prelazi 200 hiljada d po 1 ha poljoprivredne površine. U drugim grupama gazdinstava vrijednost osnovnih sredstava po jedinici površine je uglavnom izjednačena.

Ukupna vrijednost osnovnih sredstava raste sa porastom površine seljačkih gazdinstava. Ovu zakonitost su istakla dosadašnja istraživanja (2,4). Odstupanje koje se u tom smislu pojavljuje u II grupi gazdinstava (sa površinom od 2 do 3 ha) rezultat je, pored ostalog, zaostajanja u vrijednosti stambenih građevina u ovoj kategoriji gazdinstava, a ono može biti uslovljeno i načinom grupisanja gazdinstava. Vrijednost svih kategorija osnovnih sredstava izuzev građevina, raste sa porastom veličine zemljišta.

Nasuprot apsolutnom porastu vrijednosti osnovnih sredstava sa povećanjem površine gazdinstava, ova vrijednost opada svedeno na jedinicu površine zemljišta. Ova konstatacija je u skladu sa rezultatima ispitivanja drugih autora (2,4).

Struktura vrijednosti osnovnih sredstava vidi se iz tabele 5.

TABELA 5.
STRUKTURA VRIJEDNOSTI OSNOVNIH SREDSTAVA (%)

Kategorija osnovnih sredstava	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					Prosjek
	I	II	III	IV	V	
Stambene građevine	67,1	46,3	45,9	38,0	37,6	48,6
Privredne građevine	14,6	15,8	19,2	23,3	28,2	19,5
Građevine — ukupno	81,7	62,1	65,1	61,3	65,8	68,1
Zasadi	5,6	15,1	11,6	10,9	10,8	10,5
Mašine i sprave	1,6	4,7	7,5	5,2	5,0	4,9
Stoka	11,1	18,1	15,8	22,6	18,4	16,5
Osnovna sredstva — ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

U strukturi vrijednosti osnovnih sredstava dominiraju građevine, na koje otpada više od dvije trećine ukupne vrijednosti osnovnih sredstava. Ova konstatacija važi i kada se izdvoje stambene građevine. Time je umanjena efikasnost inače skromnih sredstava za rad koja se nalaze u gazdinstvima ispitivanog podru-

čja. Građevine su najviše zastupljene u najsiitnijim gazdinstvima, a uglavnom podjednako učestvuju u vrijednosti osnovnih sredstava u ostalim grupama gazdinstava. Učešće stambenih građevina u ukupnoj vrijednosti građevina opada sa porastom veličine gazdinstava.

Ne ispoljavaju se pravilnosti u zastupljenosti ostalih sredstava u pojedinim grupama gazdinstava, iako je, kao što se to vidi iz tabele 4, izražena tendencija povećanja vrijednosti svih ostalih kategorija sredstava sa porastom veličine gazdinstava.

U vrijednosti zasada šljive učestvuju sa 70—90%, zatim jabuke sa 10—20% i neznatno — ostalo voće.

Učešće mašina i sprava u vrijednosti osnovnih sredstava je simbolično.

Zastupljenost stoke u pojedinim kategorijama gazdinstava pokazana je u tabeli 6.

TABELA 6.
ZASTUPLJENOST STOKE

Pokazatelj	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	Prosjek
Broj uslovnih grla	1,54	2,36	3,04	4,83	5,63	2,90
Broj uslovnih grla na 1 ha poljoprivredne površine	1,64	1,11	1,06	1,00	0,72	1,06
Goveda u % — kada je vrijednost stoke 100	66,6	71,3	68,1	56,5	62,9	64,8

Broj stoke u gazdinstvu raste sa porastom površine zemljišta. Međutim, manja gazdinstva drže relativno veći broj stoke. Posebno u tome odskaku gazdinstva do 2 ha. Goveda su zastupljenija u manjim gazdinstvima (do 5 ha). U gazdinstvima sa većom površinom povećava se učešće konja i ovaca u strukturi vrijednosti stočarstva.

c) Radna snaga u gazdinstvu

Podatke o članovima i strukturi porodice daje tabela 7.

Porodica je u stvari jedini izvor radne snage u ispitivanim gazdinstvima. Najamna (tuđa) radna snaga se iskorišćava izuzetno, i to samo povremeno, za obavljanje određenih sezonskih radova u biljnoj proizvodnji.

Seljačka porodica u Lepenici ima prosječno 6 članova te je nešto brojnija od porodice u Sarajevskom polju (4).

Gazdinstva iznad 3 ha površine vezana su za brojniju porodicu (više od 6 članova), dok ona ispod 3 ha pripadaju porodicama sa manjim brojem članova (ispod 6 članova).

Svedeno na jedinicu ukupne i poljoprivredne površine, broj članova porodice opada sa porastom veličine gazdinstava.

Udio privredno aktivnih (od 14 do 50, odnosno kod muškaraca do 55 godina) u ukupnom broju članova porodice varira od polovine do iznad dvije trećine.

TABELA 7.
 ČLANOVI I STRUKTURA PORODICE

Pokazatelj	Grupa gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	Prosjek
Prosječan broj članova porodice	5,64	5,33	6,52	7,00	6,33	6,06
Članovi porodice na 1 ha ukupne površine	4,63	2,08	1,65	1,12	0,60	1,66
Članovi porodice na 1 ha poljoprivredne površine	6,03	2,48	2,27	1,56	0,81	2,22
Broj privredno aktivnih članova porodice	3,00	3,14	3,96	3,92	4,50	3,53
% Privredno aktivnih članova ako je ukupan broj = 100	53,2	58,9	60,7	56,0	71,1	58,2
Stalno zaposleno na gazdinstvu u%	64,0	75,8	85,1	84,2	77,8	77,6
Stalno zaposleno van gazdinstva u%	36,0	24,2	14,9	15,8	22,2	22,4

S obzirom na relativno brojnu porodicu, zatim mali posjed i nedovoljnu opremljenost gazdinstava, kao i razvijenost industrije u sarajevskom bazenu, razumljivo je da je znatan dio privredno aktivnih članova porodice stalno zaposlen van gazdinstava. Ovaj broj varira, a najveći je u gazdinstvima veličine do 3 ha. U prosjeku svaki četvrti ili peti privredno aktivan član porodice je stalno zaposlen van gazdinstva. U stvari 4/5 porodica zapošljavaju stalno dio radne snage van sopstvenog gazdinstva.

2. PROIZVODNJA

a) Struktura sjetve (tabela 8.) u znatnoj mjeri daje obilježje proizvodnji ispitivanog područja.

TABELA 8.
 STRUKTURA SJETVE (%)

Kulture	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	Prosjek
Žitarice	70,5	71,3	78,5	80,9	81,2	76,9
Povrće	10,5	7,5	7,7	5,2	5,6	7,2
Krmno bilje	17,0	14,1	8,0	5,0	3,2	9,0
Ugar	2,0	7,1	5,8	8,9	10,0	6,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Žitarice su zastupljene na tri četvrtine oranica. Učešće žitarica u strukturi sjetve raste sa porastom veličine gazdinstva. Suprotnu tendenciju ima zastupljenost povrća i krmnog bilja, što pokazuje da se manja gazdinstva u većoj mjeri orijentišu na intenzivnije linije proizvodnje. To je pokazala i zastupljenost stoke po jedinici površine.

b) Tržišnost poljoprivredne proizvodnje i podatke o vrijednosti prodatih proizvoda sadrži tabela 9.

Vrijednost proizvoda koji se iznose na tržište u prosjeku je 72 hiljade po gazdinstvu. Ova proizvodnja raste u apsolutnim iznosima sa porastom krupnoće gazdinstava. U gazdinstvima sa površinom iznad 8 ha robna proizvodnja je pet puta veća (180 hiljada) od ove proizvodnje u gazdinstvima manjim od 2 ha (37 hiljada). U gazdinstvima sa većom površinom zemljišta uglavnom je veće i učešće robne proizvodnje u vrijednosti sopstvene poljoprivredne proizvodnje iako ima odstupanja od toga.

TABELA 9.
TRŽIŠNOST POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	Prosjek
1. Vrijednost sopstvene poljoprivredne proizvodnje*) d)	143.514	191.778	282.065	318.281	522.210	23.526
2. Vrijednost sopstvene poljoprivredne proizvodnje umanjene za dokupljene poljoprivredne proizvode (d)	114.580	183.378	234.941	293.389	496.693	215.469
3. Prodaja biljnih proizvoda (d) %	3.394 9,1	16.017 32,6	21.348 23,8	30.738 32,0	65.967 36,6	19.448 26,8
4. Prodaja stoke i stočnih proizvoda (d) %	33.712 90,9	33.040 67,4	68.349 76,2	65.414 68,0	114.380 63,3	53.134 73,2
5. Prodaja — ukupno (d) %	37.106 100,0	49.057 100,0	89.697 100,0	96.152 100,0	180.347 100,0	72.582 100,0
6. Prodaja po 1 ha poljoprivredne površine	39.474	22.817	31.253	21.415	23.313	26.587
7. Tržišnost poljoprivredne proizvodnje bruto (5 : 1)	25,9	25,6	31,8	30,2	34,5	30,4
8. Tržišnost poljoprivredne proizvodnje neto (5 : 2)	32,4	26,8	38,2	32,8	36,3	33,7

*) Bez vrijednosti međuproizvoda

Robna proizvodnja po jedinici poljoprivredne površine pokazuje različite, ali ipak ujednačene vrijednosti (21 do 39 hiljada) i nije zavisna od površine kojom raspoložu gazdinstva. Najveća je vrijednost proizvodnje za tržište po 1 ha poljoprivredne površine u gazdinstvima u kojima stoka i stočni proizvodi imaju najveći udio

u tržišnoj proizvodnji. Ovim se može i objasniti da najsitnija gazdinstva imaju najveću robnu proizvodnju po 1 ha poljoprivredne površine, pošto alternativne linije stočne proizvodnje (svinje, perad) mogu nastojati neovisno od poljoprivrednih površina.

U ispitivanom području samo je jedna trećina poljoprivredne proizvodnje namijenjena tržištu. Tržišnost proizvodnje se kreće u granicama od jedne četvrtine do blizu dvije petine vrijednosti proizvodnje. Ovaj pokazatelj u najopštijem obliku karakteriše seljačka gazdinstva ispitivanog područja kao prirodne proizvođače, koji svoju proizvodnju, u granicama vladajućih prirodnih uslova, potčinjavaju snabdijevanju porodice.

U tržišnoj proizvodnji prodaja stoke i stočnih proizvoda učestvuje sa blizu tri četvrtine. Finci (4) je došao do istog zaključka za Sarajevsko polje. U realizaciji iz stočarstva prodaja stoke učestvuje sa tri petine. Naročito u gazdinstvima iznad 3 ha preovlađuje prodaja stoke u tržišnoj stočnoj proizvodnji.

Mlijeko ima neznatan udio u robnoj proizvodnji (jedna petina ukupne robne proizvodnje). Svega dvije petine gazdinstava proizvode mlijeko za tržište. U Sarajevskom polju je mlijeko vodeći stočni tržišni proizvod (4.)

Povrće učestvuje u robnoj proizvodnji seljačkih gazdinstava jednom desetinom. Kao i u proizvodnji mlijeka, samo dvije petine gazdinstava iznose na tržište povrće (najčešće krompir i kupus).

Voće takođe ima mali udio u tržišnoj proizvodnji (blizu 6%). Svako treće gazdinstvo koje raspolaže voćkama prodaje voće.

Jedna trećina gazdinstava uopšte se ne pojavljuje na tržištu sa ratarskim i povrtlarskim proizvodima, niti sa voćem i voćnim prerađevinama. Stočne proizvode ne iznosi na tržište svako dvadeseto gazdinstvo.

Sudeći po tržišnosti proizvodnje, strukturi tržišne proizvodnje, a naročito po neznom učesću mlijeka, povrća i voća u robnoj proizvodnji i nedostatku ma kakvih kooperativnih odnosa, možemo zaključiti da je ispitivano područje ostalo gotovo van uticaja sarajevskog industrijskog bazena kao jakog potrošačkog centra poljoprivrednih proizvoda.

Mali broj proizvođača ima nešto veću vrijednost proizvoda isporučenih za tržište. Tako jedna petina gazdinstava daje u prosjeku po gazdinstvu više od 100 hiljada d robe godišnje. To su pretežno gazdinstva iz grupe sa najvećom vrijednošću osnovnih sredstava i sa površinom zemljišta iznad 3 ha.

Grupacija gazdinstava po vrijednosti osnovnih sredstava (bez stambenih zgrada) pokazuje zavisnost tržišne proizvodnje od opremljenosti gazdinstva (tabela 10).

TABELA 10.

TRŽIŠNA PROIZVODNJA PREMA OPREMLJENOSTI GAZDINSTVA (d)

Grupe gazdinstava prema vrijednosti osnovnih sredstava na 1 ha poljoprivredne površine	Vrijednost prodatih proizvoda	
	Ukupno	Na 1 ha poljoprivredne površine
I	39.571	15.397
II	62.503	21.405
III	77.525	24.693
IV	97.635	40.182
V	128.721	79.951
Prosjeck	72.582	26.587

Sa porastom vrijednosti sredstava po 1 ha poljoprivredne površine raste tržišna proizvodnja i u apsolutnim i u relativnim iznosima. Prema tome za nivo tržišne proizvodnje presudnija je naoružanost gazdinstava sredstvima rada nego raspoloživa površina zemljišta.

Svrstavanje gazdinstava prema ukupnom prihodu pokazuje takode da je tržišnost najveća u onim gazdinstvima koja imaju najveći ukupan prihod i obratno.

c) Proizvodi sa gazdinstva utrošeni u porodici. Dvije trećine vrijednosti proizvodnje sa gazdinstva upotrijebe se za ishranu sopstvene porodice. Podatke o tome pruža tabela 11. Prosječna vrijednost proizvoda upotrijebljenih za porodicu iznosi 151 hiljadu dinara, odnosno po jednom članu porodice 25 hiljada dinara.

TABELA 11.
VRIJEDNOST PROIZVODA SA GAZDINSTVA UTROŠENIH U PORODICI

Grupe proizvoda	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	
Žitarice d	16.114	34.152	39.836	58.215	55.458	35.339
%	16,5	27,0	23,5	28,2	20,3	23,4
Povrće d	18.195	21.276	26.640	28.306	42.688	23.920
%	18,6	16,0	15,7	13,7	15,6	15,8
Voće i voćne preradevine d	3.738	7.723	13.094	15.408	18.617	9.945
%	3,8	6,2	7,7	7,5	6,8	6,6
Stoka i stočni proizvodi d	51.289	54.907	77.837	88.013	140.400	70.753
%	52,5	43,4	45,9	42,7	51,3	46,8
Drva d	8.320	8.381	12.360	16.154	16.667	11.244
%	8,6	6,6	7,2	7,9	6,0	7,4
Ukupno d	97.656	126.443	169.767	206.096	273.830	151.201
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Na 1 člana porodice d	17.315	23.723	26.038	29.442	43.259	24.951

Vrijednost proizvoda upotrijebljenih u porodici raste i u apsolutnim i relativnim (po članu porodice) mjerilima sa porastom veličine gazdinstva. Međutim, u cjelini posmatrano, potrošnja proizvoda sa gazdinstva u domaćinstvu formirana je na niskom nivou (po članu od 17 do 43 hiljade). Jedino su u tom pogledu izuzetak gazdinstva iznad 8 ha.

U strukturi vrijednosti proizvoda sa gazdinstva koji se troše u domaćinstvu stoka i stočni proizvodi su dominantni (blizu 50%). Iza toga dolaze žitarice i povrće.

Na proizvode sa gazdinstva otpadaju, u prosjeku za sva gazdinstva, dvije trećine ukupne vrijednosti hrane utrošene u domaćinstvu. Ovaj udio raste sa porastom veličine gazdinstava. Najsitnija gazdinstva kupuju za ishranu porodice polovinu vrijednosti utrošene hrane, a najkrupnija gazdinstva svega jednu petinu.

3. UKUPAN PRIHOD I DOHODAK GAZDINSTVA

Ukupan prihod poljoprivrednih gazdinstava formiran je od sopstvene poljoprivredne proizvodnje, usluga za iznajmljena sredstva i kirije (koja je ocijenjena u visini obračunate amortizacije stambenih građevina). Ukupan prihod iznosi 246 hiljada dinara po gazdinstvu, 90 hiljada dinara po 1 ha poljoprivredne površine i 41 hiljadu dinara po članu porodice.

Ukupan prihod u apsolutnim mjerilima je utoliko veći ukoliko je raspoloživa površina gazdinstva veća. Istu zakonitost pokazuje ovaj indikator sveden na 1 člana

porodice. Do sličnih zaključaka došao je u svojim istraživanjima Finci (4). U našem primjeru ova je pojava znatno jače izražena. Međutim, ukupan prihod je po jedinici poljoprivredne površine tim manji čim je raspoloživa površina gazdinstva veća, što se podudara s istraživanjima drugih autora.

TABELA 12.
UKUPAN PRIHOD POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA (d)

	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					
	I	II	III	IV	V	
Prihod od sopstvene poljoprivredne proizvodnje	114.580	183.378	234.941	293.389	496.693	215.469
Usluge za iznajmljena sredstva	400	5.762	47.124	23.346	32.000	20.051
Kirija	12.457	9.227	9.198	8.086	13.030	10.205
Ukupan prihod	127.437	198.367	291.263	324.821	541.723	245.625
po 1 ha poljoprivredne površine	135.571	92.264	101.485	72.343	68.834	89.973
Ukupan prihod po 1 članu porodice	22.595	37.217	44.672	46.403	85.580	40.532

Nivo ukupnog prihoda takođe zavisi od opremljenosti gazdinstava sredstvima rada. Tako ukupan prihod raste od 141 hiljada d po gazdinstvu, koliko iznosi u grupi čija je vrijednost osnovnih sredstava po 1 ha do 70 hiljada, do 348 hiljada d u grupi sa vrijednošću osnovnih sredstava 180—300. hiljada d. U gazdinstvima sa većom vrijednošću osnovnih sredstava po jedinici površine ukupan prihod počinje opadati, što je povezano sa većim dohotkom iz nepoljoprivrednih djelatnosti, koji ova gazdinstva postižu.

Dohodak poljoprivrednog gazdinstva (tabela 13) iznosi u prosjeku 202 hiljade d. Ova kategorija takođe ima tendenciju porasta sa povećanjem površine gazdinstva. Tako se isto ponaša dohodak sa gazdinstva po članu porodice, ali opada svedeno na jedinicu površine zemljišta. Ponašanje dohotka poljoprivrednog gazdinstva u skladu je sa rezultatima do kojih su došli drugi autori (2).

TABELA 13.
DOHODAK POLJOPRIVREDNOG GAZDINSTVA (d)

	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					Prosjek
	I	II	III	IV	V	
Dohodak gazdinstva ukupno	86.619	166.056	236.781	289.039	478.331	202.218
Dohodak gazdinstva po 1 ha poljoprivredne površine	92.148	77.235	82.502	64.374	60.779	74.073
Dohodak gazdinstva po 1 članu porodice	15.358	31.155	36.316	41.291	75.566	33.369

Dohodak poljoprivrednog gazdinstva je u tijesnoj zavisnosti od vrijednosti osnovnih sredstava po jedinici poljoprivredne površine. Dohodak poljoprivrednog

gazdinstva po pravilu raste sa porastom snabdjevenosti gazdinstva sredstvima rada. Međutim u grupi gazdinstava koja ima najveću relativnu vrijednost osnovnih sredstava (više od 300 hiljada) dohodak poljoprivrednog gazdinstva počinje opadati. U ovoj grupi gazdinstava dohodak iz nepoljoprivrednih djelatnosti ima najveći udio u dohotku porodice.

4. DOHODAK PORODICE

Dohodak porodice iznosi u prosjeku za ispitivano područje 345 hiljada dinara, odnosno po jednom članu — 57 hiljada dinara. Dohodak porodice raste po pravilu sa porastom površine gazdinstva. Najveći dohodak porodice postižu gazdinstva iznad 8 ha.

TABELA 14.
DOHODAK PORODICE

	Grupe gazdinstava prema raspoloživoj površini zemljišta					Prosjek
	I	II	III	IV	V	
Dohodak poljoprivrednih gazdinstava d	86.619	166.056	236.781	289.039	478.331	202.218
%	27,2	56,9	71,3	76,7	75,5	58,5
Dohodak iz nepoljoprivrednih djelatnosti d	232.151	125.629	95.364	87.654	155.083	143.290
%	72,8	43,1	28,7	23,3	24,5	41,5
Ukupan dohodak porodice d	318.770	291.685	332.145	376.693	633.414	345.508
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Dohodak porodice po 1 članu	56.520	54.725	50.942	53.813	100.065	57.015

Dvije petine dohotka porodice se formiraju iz nepoljoprivrednih djelatnosti. Dohodak iz nepoljoprivredne djelatnosti ima veći značaj u manjim nego u gazdinstvima sa većom površinom.

I pored toga što dohodak od poljoprivrednog gazdinstva raste po članu porodice sa porastom površine zemljišta, dohodak porodice po članu nije zadržao ovu pravilnost. Razlog je tome što dohodak iz nepoljoprivrednih djelatnosti opada sa povećanjem krupnoće gazdinstva.

Kretanje dohotka porodice u zavisnosti od opremljenosti gazdinstva sredstvima rada pokazuje tabela 15.

TABELA 15.
DOHODAK PORODICE PREMA VRIJEDNOSTI OSNOVNIH SREDSTAVA

Grupe gazdinstava prema vrijednosti osnovnih sredstava	Dohodak porodice ukupno (d)	Dohodak iz nepoljoprivrednih djelatnosti u % — kada je dohodak porodice = 100
I	263.166	54,7
II	286.562	35,6
III	419.166	41,6
IV	387.002	26,4
V	444.308	63,9
Prosjek	345.508	41,5

Dohodak porodice ne pokazuje zavisnost od vrijednosti osnovnih sredstava iako najveći dohodak porodice imaju gazdinstva sa najvećom vrijednosti osnovnih sredstava. U ovoj grupi gazdinstava učešće dohotka iz nepoljoprivredne djelatnosti iznosi blizu dvije trećine ukupnog dohotka porodice. Može se pretpostaviti da ova gazdinstva dio dohotka koji stižu van poljoprivrede ulažu u sredstva rada na gazdinstvu. U tom pogledu na prvo mjesto dolaze građevine.

ZAKLJUČAK

Ispitivana je ekonomika seljačkih gazdinstava slivnog područja rijeke Lepenice na temelju ankete o činiocima proizvodnje i rezultatima privredne aktivnosti u 1958. godini 90 gazdinstava, koja su odabrana na osnovu vjerovatnoće iz osnovnog skupa od 1.359 gazdinstava.

Rezultati istraživanja nameću ove zaključke:

1. U području Lepenice zastupljena su sitna seljačka gazdinstva sa prosječnom veličinom poljoprivredne površine od 2,73 ha. Na oranične površine otpada polovina ukupnih površina zemljišta i njihovo relativno učešće opada sa porastom veličine posjeda.

Opremljenost seljačkih gazdinstava sredstvima rada je slaba i iznosi u prosjeku 141 hiljadu dinara puta. Dvije trećine ukupne vrijednosti osnovnih sredstava predstavljaju građevine. Između ostalih sredstava donekle se izdvaja stoka. Po 1 ha poljoprivredne površine u prosjeku je zastupljeno jedno uslovno grlo. Manja gazdinstva drže u poređenju sa raspoloživom površinom veći broj stoke.

Prosječan broj članova seljačke porodice u Lepenici iznosi 6. Od toga su tri petine privredno aktivni. Više od petine je stalno zaposleno van gazdinstva. Jedna petina seljačkih gazdinstava ne zapošljava radnu snagu van svog gazdinstva.

2. Poljoprivredna proizvodnja je u Lepenici usmjerena na samosnabdijevanje. Svega jedna trećina poljoprivrednih proizvoda odlazi na tržište. Prosječna vrijednost proizvoda koje gazdinstva iznose na tržište je 72 hiljade dinara. Robna proizvodnja po jedinici površine nije zavisna od veličine zemljišta kojim gazdinstvo raspolaže. Najveću robnu proizvodnju postižu gazdinstva sa najvećom vrijednošću osnovnih sredstava po jedinici površine.

Stoka i stočni proizvodi se pojavljuju sa tri četvrtine u robnoj proizvodnji. Prodaja stoke učestvuje sa tri petine u realizaciji stočnih proizvoda.

Mlijeko i povrće neznatno su zastupljeni u robnoj proizvodnji.

Prema obimu i karakteru robne proizvodnje zaključuje se da je ispitivano područje ostalo uglavnom van uticaja sarajevskog industrijskog bazena kao jakog potrošača poljoprivrednih proizvoda, a u čiji okvir u širem smislu spada i Lepenica.

Nisu utvrđeni kooperativni odnosi između zadruga i inokosnih gazdinstava.

3. Ukupan prihod poljoprivrednog gazdinstva iznosi u prosjeku za ispitivano područje 246 hiljada, dohodak — 202 hiljade, a dohodak porodice — 345 hiljada. Sve tri ove kategorije rastu u apsolutnim iznosima sa porastom površine kojom raspolažu gazdinstva.

Ukupan prihod i dohodak gazdinstva imaju tendenciju opadanja po jedinici poljoprivredne površine, a porasta po članu porodice, ukoliko raste veličina gazdinstva.

U dohotku porodice sopstveno gazdinstvo učestvuje sa svega tri petine. Ukoliko je gazdinstvo manje, utoliko dohodak iz nepoljoprivrednih djelatnosti ima veći značaj. Nije utvrđena pravilnost u kretanju visine dohotka porodice i opremljenosti gazdinstva sredstvima rada.

4. Pored kompleksa tehničkih mjera za uređivanje i povećavanje plodnosti zemljišta, poboljšavanje proizvodnih svojstava stoke i dr., predstoje značajne orga-

nizaciono-ekonomske mjere za unapređivanje ekonomike seljačkih gazdinstava Le-penice. U tom smislu neophodno je razviti rad zemljoradničkih zadruga, pošto je inokosni proizvođač, sa nedovoljno opremljenim gazdinstvom, nemoćan da ubrza put prelaska sa sistema proizvodnje za potrebe porodice na proizvodnju za tržište.

LITERATURA

- 1 — Bajčetić B.: Planinsko gazdovanje Donje Hercegovine. Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine. Radovi — XVI. Odjeljenje privredno-tehničkih nauka. Kknjiga 4, Sarajevo 1960.
- 2 — Dubić S.: Prilog istraživanju seljačkog gospodarstva, Križevci, 1933.
- 3 — Dubić S.: Istraživanje inokosnih seljačkih gospodarstava, Sarajevo, 1953.
- 4 — Finci Ž.: Ekonomika inokosnih gazdinstava Sarajevskog polja. Radovi Poljoprivrednog fakulteta. God. VIII—IX, br. 10—11, Sarajevo, 1959—60.
- 5 — Kostić C.: Seljaci industrijski radnici. Beograd, 1955.
- 6 — Upitnik o poljoprivrednoj proizvodnji na poljoprivrednim dobrima, zadružnim dobrima i na inokosnim gospodarstvima. Zavod za poljoprivrednu ekonomiku Poljoprivredno-šumarskog fakulteta u Sarajevu.
- 7 — Seljačka gazdinstva 1956. Institut za ekonomiku poljoprivrede, Beograd, 1958.

